

MARIE MAREČKOVÁ

BARDEJOVSKÉ PODDANSKÉ VESNICE V PRVÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Těsné styky Bardějova s okolními poddanskými vesnicemi byly podmíněny nejen vzájemnými ekonomickými vazbami, ale i vrchnostenským právem. Působení těchto vazeb na sociální strukturu vesnic můžeme do jisté míry sledovat ze zachovaných pramenů — soupisů majitelů usedlostí a podruhů z let 1633 a 1640.¹ Údaje z roku 1633 se týkají však jen sedmi značně menších vesnic tzv. druhého obvodu.

V první polovině 17. století Bardějovu patřilo 14 poddanských vesnic. Richvald, Hervartov, Šiba, Klušov, Kobyly, Rešov a Lukavica tvořily první obvod, Vyšná Voľa, Nižná Voľa, Mokroluh, Rokyto, Tarnov, Sveržov a Zlaté obvod druhý.² Každý obvod spravoval jeden senátor.

Největší vesnicí byl Richvald, následoval Klušov, Kobyly, Zlaté, Mokroluh, Šiba, Rešov, Hervartov, Tarnov, Sveržov, Lukavica, Vyšná Voľa, Rokyto a nejmenší Nižná Voľa.

Pozornost zasluhuje zvláště vzájemný poměr kategorií osedlých a podruhů, který dokládá pokročilou skladbu bardějovských poddanských vesnic koncem první poloviny 17. století. Pouze v pěti vesnicích bylo více

¹ Okresní archiv Bardějov, fond Archiv města Bardějova (dále jen OAB), Missiles, r. 1633, nesignováno, *Contributio colonorum*; r. 1640, nesignováno, *Census Sancti Georgii*. Jména poddaných nebyla v pramenech uváděna. V dalších odkazech budeme prameny jednotně nazývat (s přihlédnutím k jejich charakteru) soupisy majitelů usedlostí a podruhů.

Za připomínky a posouzení práce děkuji prof. dr. Františku Hejlovi, CSc., a prof. dr. Jaroslavu Sýkorovi, CSc.

² *Atlas československých dějin*. Praha 1965, mapa č. 9e (Feudální vlastnictví půdy na Slovensku roku 1598, autor vědeckého obsahu P. Ratkoš) — lze srovnat feudální vlastnictví svobodných královských měst; tamtéž, mapa č. 9f (Osídlení makovického panství začátkem 17. století, autor vědeckého obsahu P. Ratkoš) — zachycuje polohu bardějovských poddanských vesnic a období, kdy se dostaly do majetku města. V 16. století Bardějov získával především osady, ležící jihozápadně od města. Vesnice prvního obvodu ležely převážně při obchodní cestě do Prešova. — Bližší informace o držbě bardějovských poddanských vesnic viz A. G á c s o v á, *Poddanské dějiny Bardějova do první polovice 16. století*. Referát na konferenci v Piešťanech roku 1972; V. J a n k o v í č, *Dějiny města Bardějova za feudalizmu. 60 rokov Sarského múzea v Bardejove*. Košice 1967, str. 139 a násl., aj. — V uvedeném pořadí byly vesnice evidovány ve studovaných soupisech i v hlavních účetních knihách města. Roku 1640 byla Vyšná Voľa zařazena k prvnímu obvodu.

Počet usedlostí a podruží v poddanských obcích Bardějova roku 1633 a 1640³

	Rok 1633		Rok 1640	
	usedlosti	podruží	usedlosti	podruží
I. obvod:				
Hervartov	.	.	11	13,5
Klušov	.	.	20	18
Kobyly	.	.	18	18
Lukavica	.	.	9,5	11
Rešov	.	.	12	14
Řichvald	.	.	23	32
Šiba	.	.	15	11
Celkem	—	—	108,5	117,5
Průměr	—	—	15,5	16,8
II. obvod:				
Mokroluh	15	13	15	13
Nižná Voľa	6	3	6	3
Rokytov	8	9	8,5	9
Sveržov	10	7	10,5	8
Tarnov	10	4	10	13
Vyšná Voľa	10	7	10	7,5
Zlaté	16,5	22	16,5	21
Celkem	75,5	65	76,5	74,5
Průměr	10,8	9,3	10,9	10,4
Úhrnem	—	—	185	192
Průměr	—	—	13,2	13,7

osedlých než podruhů. Jejich celkově značný počet potvrzuje, že měli dostatek zdrojů obživy mimo zemědělskou rostlinnou výrobu. Byli to lidé odloučení z větší části od výrobních prostředků, odkázáni na námezdní práci, domácímu plátenickému výrobě, formanské služby apod.

Vliv na postavení venkovského obyvatelstva a zvětšování počtu přímých drobných výrobců měla nesporně blízkost městského centra, geografická poloha oblasti, rozvoj dělbý práce a zbožně peněžních vztahů.⁴

Sedm bardějovských poddanských obcí druhého obvodu nepatřilo k nejdílnatějším. Počet usedlostí byl poměrně stálý, ačkoliv přírůstek poloviny usedlostí v Rokytové a Sveržově naznačuje, že půdní katastr měl ještě určité rezervy. Relativně, v poměru ke stoupajícímu počtu obyvatel, se

³ Prameny k tabulce: OAB, Missiles, r. 1633, 1640, nesignováno, soupisy majitelů usedlostí a podruhů. — Tečka v políčku nebo nad číslem znamená, že jde o neznámý nebo nespolehlivý údaj.

⁴ Z práce P. Rátkoše, *Vznik a osídlenie makovického hradného panstva do začiatku 17. storočia. Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Bratislava 1964, str. 46, jsme převzali údaje o velikosti čtyř osad v roce 1427:

Mokroluh — 24 usedlostí,

Rokytov — 15 usedlostí,

Tarnov — 21 usedlostí,

Zlaté — 17 usedlostí.

Srovnáním se stavem roku 1633 a 1640 je zřejmé, že se v těchto vesnicích po zpusotožení ve druhé polovině 15. století sídelní poměry vcelku konsolidovaly, ačkoliv počet poddanských usedlostí nedosáhl stavu z roku 1427. Počet podruhů však signalizuje větší majetkovou rozrůzněnost.

však rozloha orné půdy snižovala. Během sedmi let zůstalo množství podruhů nezměněno pouze v Mokroluhu a Nižné Voli, ve Zlatém bylo dokonce o jednoho méně. Devět nájemníků zato přibýlo v Tarnově, který tak co do velikosti předčil obec Sveržov, kde přibyl jediný nájemník. Ve Vyšné Voli bylo evidováno o půl podruží více.

Údaje (pokud nebyly důsledkem úplnější evidence) svědčí o tom, že progresivní ekonomické trendy, zjištěné v polovině třicátých let 17. století v městském hospodářství,⁵ se odrazily ve zvětšení majetkových rozdílů poddaných.

Proces postupného chudnutí a prohlubující se majetkové diferenciaci můžeme sledovat díky výzkumům Alžbety Gácsové⁶ ve čtyřech bardějovských poddanských vesnicích během 110 let.

Počet usedlostí a podruží v poddanských obcích Bardějova v letech 1530 a 1640⁷

	Rok 1530		Rok 1640	
	usedlosti	podruží	usedlosti	podruží
Hervartov	9	2	11	13,5
Kľušov	10	2	20	18
Richvald	20	.	23	32
Šiba	11	4	15	11
Celkem	50	8	69	74,5
Průměr	12,5	—	17,3	18,6

Šlo o vesnice prvého obvodu, ležící jihozápadně od Bardějova. Z nich nejpozoruhodnější vývoj prodělal Kľušov. Poměrné zvětšení vesnic a přírůstek nemajetných podruhů odpovídal vývojovým tendencím doby — obecnému prohlubování sociální diferenciaci vesnice od druhé poloviny 16. století, které bylo mnohem výraznější než v období předešlém.⁸ Nelze však tyto faktory přeceňovat a spojovat je přímo s rozkladem feudálních vztahů, protože záleželo na příležitostech obživy mimo rostlinnou výrobu. Pro vrchnost — město Bardějov — znamenal rozvoj poddanské zbožní výroby, ať pro místní či vzdálenější trh, možnost většího vykořisťování poddaných různými způsoby. Volná pracovní síla zůstávala vázána feudálními svazky.

Pravidelné obchodní spojení s Polskem i stav tažného dobytka⁹ dávaly příležitost k provozování povoznictví. Přivydělávali si jím zvláště majetnější obyvatelé poddanských vesnic, a to nejen ve službách bardějovských

⁵ M. Marečková, *Společenská struktura Bardějova v první polovině 17. století I.* Rkp. Brno 1974, str. 59 a násl. — disertační práce.

⁶ A. Gácsová, *Poddanské dediny Bardejova*. Rkp. referátu na str. 6. Názvy prací, které se opakují, uvádíme zkráceně.

⁷ Přehled byl sestaven na základě této literatury a pramenů: A. Gácsová, *Poddanské dediny Bardejova*. Rkp. str. 6. OAB, Missiles, r. 1640, nesignováno, soupis majitelů usedlostí a podruhů.

⁸ J. Petráň, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*. Praha 1964, str. 271; P. Horváth, *Poddaný lid na Slovensku v prvej polovici 18. storočia*. Bratislava 1963, str. 274; nasvědčují tomu i údaje V. Jankové, *Dejiny mesta Bardejova*, str. 193 — proti roku 1552 městu přibýlo 77,5 usedlosti.

⁹ P. Ratkoš, *Vznik a osídlenie makovického hradného panstva*, str. 51.

měšťanů. Vozili zboží také kupcům z Košic, Levoče, Velkého Šariše a dokonce i Krakovanům.¹⁰ Neaktivnější byli patrně formani ze Zlatého. Roku 1618 byli zapsáni čtyřikrát v krakovských celních registrech. Kryštof Světlík vezl čtyřmi koňmi karazii a falendyš obchodníku z Velkého Šariše, forman Jan ze Zlatého jel se šesti centnýři glejty Krakovana Servácia Czipse- ra du Uher. Náklad táhli také čtyři koně. Jiří Kielbarka se objevil v zápisech dvakrát. Třemi vozy a 12 koňmi deklaroval do Uher karazii, falendyš, pepř a kramářské zboží krakovského měšťana Tomáše Kisiolka, brzy nato kramářské zboží Štefanu Bekessimu z Košic. Tentokrát jel se čtyřmi koňmi.

Zatímco poddaní ze Zlatého exportovali zboží z Krakova v zimě (převážně v lednu), formani z dalších tří bardějovských vesnic se vyskytli na krakovské celnici v březnu, květnu a červenci. Petru Deákovi z Košic vezl falendyš a kramářské zboží na dvou vozech, tažených osmi koňmi, povozník Jan Garzek z Rešova, dalšímu Košičanu Baltazaru Lindnerovi deklaroval plátno, koření a koloniální zboží čtyřmi koňmi forman Ondřej Kuncz z KÍušova. Dvěma vozy a osmi koňmi dopravoval 28 centýřů olova bohatého levočského obchodníka Wolfganga Palera Jan Pivovar z Lukavice.¹¹

Další informace o poddanských službách poddaných obsahuje bardějovsko-polská korespondence z archívu magistrátu.

Krakovský obchodník Julius Baldi si stěžoval roku 1599 bardějovskému rychtáři na formana Adama z obce Kobyly. Nepřijel pro připravené zboží a Baldi musel znovu vyplatit 6 zlatých polských jinému formanovi. K novému placení jej donutili další dva formani, bardějovští poddaní Valentin a Vavřinec. Zapřeli, že jim Baldi dal předem 3 zlaté polské. Rychtář má zařídít, aby byla Baldimu nahrazena škoda.¹²

Roku 1622 (patrně v květnu) zastavili formany ze Zlatého na cestě do Krakova sluhové Mikuláše Stadniczkého ze Zmigrodu a donutili je, aby přepřáhli. Výměnou jim dali dva koně, které však před tím zabavili na pastvině u Nowého Sącze poddaným krakovského biskupa. Bardějovský magistrát má vrátit polským poddaným jejich koně, protože „slušnost vyžaduje cizí nebrat“, a s blízkým sousedem panem Stadniczkým se má sám vyrovnat.¹³

Tři formani, bardějovští poddaní, koncem zimy roku 1627 odmítli platit u Melsztyna mýto při přejezdu mostu, přemohli stráž a ještě svedli k neplacení další formany. Případ zpozorovali poddaní z blízké vesnice a provinilce zadrželi. Melsztynský kastelán sice formany neuvěznil, ale zabavil jejich tři koně, pokud nedostane náhradu škody. Koně však byli ve velmi

¹⁰ Archiwum Akt Dawnych miasta Krakowa, rkp. č. 2140, r. 1618, krakovská celní registra; zápisy k 11. 1., 22. 1., 24. 1., 25. 1., 14. 3., 22. 5. a 7. 7. — Kartotéku exportu z Krakova do Uher z roku 1618 mi laskavě zapůjčil prof. dr. František Hejl, CSC.

¹¹ Soudíme, že bardějovští poddaní provozovali povoznictví přes krakovskou celnici i v jiných letech, ačkoliv nebyli v prostudovaném obdobném prameni z roku 1631 výslovně jmenováni (Archiwum Akt Dawnych miasta Krakowa, rkp. č. 2145, r. 1631, krakovská celní registra). Toho roku však polský písař uváděl jména a původ formanů jen výjimečně.

¹² OAB, Missiles, rkp. č. 2364, Kraków 1599, 1. 5., Julius Baldi rychtáři města Bardějova.

¹³ OAB, Missiles, Muszyna 1622, 4. 6., Jan Bedlinsky radě města Bardějova; nesignováno.

špatném stavu, jeden slepý, druhý chromý a třetí dokonce slepý i chromý.¹⁴ Chudí vesničané (podruzi) se zřejmě účastnili dálkové směny ve vlastní režii.

Vybrané zprávy pramenů doložily zájem o provozování povoznictví u poddaných z Klušova, Rešova, Lukavice, z obce Kobylý a především u obyvatel Zlatého. Přeprava zboží v tehdejších neklidných dobách vyžadovala nejen dobrou znalost cest, ale i odvalu k nebezpečnému podniku. O nejistotě na cestách mezi Polskem a Uhrami korespondence často hovořila.¹⁵

Hlavní pohnutkou pro to, že se bardějovští poddaní vydávali na daleké cesty, byla nutnost zajistit si obživu a splnit tíživé platební povinnosti. Čtyři vesnice, v nichž bylo formanství doloženo, patřily k těm, kde bylo nejvíce podruhů vzhledem k držitelům usedlosti. Ve Zlatém počet podruhů výrazně převažoval.

Formani se často dávali najímat jen k přepravě nákladu a koně nebyli jejich majetkem. Z charakteru zápisů krakovských celních register lze soudit, že tento případ nastal u poddaných z Lukavice, Klušova a Rešova, kteří se kromě toho zabývali formanstvím v době polních prací. Mohlo jít o tamější podruhy. Mnozí bardějovští poddaní však provozovali povoznictví i samostatný obchod vlastními vozy a koňmi, kteří jistě všichni nebyli v tak zuboženém stavu jako koně zadrženi roku 1627 v Melsztyně.

Koně představovali pro poddané prostředek k výdělku, a proto byli hledaným zbožím. Při placení začaly někdy výmluvy, že koupený kůň byl špatný, ačkoliv prodávající i jeho ochránce dosvědčili pravý opak.¹⁶ Urgence o placení, adresované bardějovské městské radě, se opakovaly několikrát.

Často se bardějovští poddaní zmocňovali koní i nedovoleným způsobem. Např. roku 1600 polský majitel poznal ztraceného koně v jedné vsi u Bardějova a žádal jeho vydání,¹⁷ roku 1620 byl v obci Voľa (bez bližšího určení) nalezen kůň, patřící muszynskému sousedu. Marně se bardějovský poddaný vymlouval a udával kupce, od něhož koně získal.¹⁸ Věc byla vyřízena patrně ke spokojenosti muszynského starosty, který krátce nato žádal vydání dalšího, tentokrát svého koně. Současně se omlouval, že v jeho nepřítomnosti zabavili jeho lidé bez příčiny koně bardějovským poddaným.

¹⁴ OAB, Missiles, Melsztyn 1627, 7. 3., Andrej Zborowsky radě města Bardějova; nesignováno.

¹⁵ OAB, Missiles, rkp. č. 2391, r. 1600, 3. 11., Lazar Mieszczyk rychtář města Bardějova; nelokalizováno. Pan Lazar by rád přijel do Bardějova, ale kvůli špatné bezpečnosti na cestách se vzdal svého úmyslu. „Ubozí lidé nevědí, co si mají před těmi zlými lidmi počít.“ — OAB, Missiles, r. 1620, 14. 5., Jan Wielopolsky rychtář města Bardějova; nesignováno, nelokalizováno. Mikuláše Sochenského, sluhu pana Wielopolského, přepadli na cestě do Prešova „lotrové jacísi“ a obrali ho. Sluha Mikuláš o tom sám podá rychtáři podrobnější zprávu. Prosbu o spravedlnost a žádost o potrestání zlodějí motivoval pan Wielopolsky takto: „Mnoho Uhrů k nám jezdí a mají všude volnou a bezpečnou cestu. Totéž by naši měli mít v Uhrách.“

¹⁶ OAB, Missiles, Wola (v Malopolsku, nevíme však, která ze šesti existujících), 1598, 28. 8., Kašpar Czieklynsky radě města Bardějova; nesignováno. Nebyla jmenována vesnice, z níž pocházel kupec koně.

¹⁷ OAB, Missiles, Jasienice 1600, 20. 2., fojt a přísežní radě města Bardějova; nesignováno.

¹⁸ OAB, Missiles, Muszyna 1620, 29. 4., Jan Bedlinsky radě města Bardějova; nesignováno.

Zařídil nápravu — koně poslal po svém vyslanci majitelům. Očekává, že i bardějovský magistrát se zachová po susedsku.¹⁹

Stejně se polští poddaní prostřednictvím městské či vrchnostenské správy domáhali vrácení volů a krav. Např. Martin z Mokroluhu, který se oženil se starou rychtářkou, uzmul roku 1600 polskému královskému poddanému krávu a přes mnohé urgencye ji dosud nevrátil. Rychtář Januš z Mokroluhu má poslat krávu nebo zápis z výslechu, který případně prokáže Martinovu nevinu. Sám má rozhodnout, zda se záležitosti seznámí bardějovský magistrát,²⁰ což se zřejmě stalo. List z Biecze z téhož roku žádal bardějovskou městskou radu, aby zařídila vrácení krávy, odcizené „zloději z Uher, kteří sedí ve vsi Vaší Milosti Rešové“, ačkoliv rešovský poddaný krávu řádně koupil. Zřejmě nevěděl, že je kradená.²¹ V obou uvedených případech z léta roku 1600 byla písemná forma volena proto, že platil zákaz cestování do Uher, kde vypukl mor. Oba pisatelé vyjádřili politování nad neštěstím, které jejich susedy postihlo, a přání, aby bylo brzy odvráceno.

Někdy chtěl poškozený sám vykonat spravedlnost. Tak se dostal roku 1612 do vězení ve Zborově sluha rychtáře ze Zlatého se spolupachatelem z Nižného Tvarožce.²²

Na základě studia korespondence můžeme formulovat jen neúplné závěry — také proto, že známe hlas pouze jedné strany. Lze však říci, že v bardějovsko-polské korespondenci, týkající se poddanských záležitostí, převažovaly (vedle žalob na formany a několika žádostí o vrácení zběhlých poddaných) stížnosti na porušení majetkové držby. Poddaní získávali nelegální cestou jen nezbytné prostředky k obživě, především dobytek, jehož cena byla značně vysoká.²³ Tyto případy však nebyly jedinou formou vzájemných styků poddaných na obou stranách hranic, ale spíše výjimkami, jejichž písemné vyjádření se dochovalo. Jsou současně spolu s ostatními údaji dokladem vzájemné výměny zboží a služeb, na níž se podílelo i poddanské obyvatelstvo,²⁴ a různorodých vztahů mezi feudální zemědělskou výrobou a městem. Městský kapitál alespoň do jisté míry pronikal na venkov a působil na prohlubování majetkových rozdílů poddaných. Byl však odtud odčerpáván ve formě peněžní renty a státních daní.

Roční census, vybíraný na sv. Jiří a sv. Michala, činil jeden florén z usedlosti. Stejný poplatek byl požadován za mlýn, který existoval roku 1640 v Hervartově, Křušově, Mokroluhu, Richvaldě, Sveržově, Šibě a Tar-

¹⁹ OAB, Missiles, Muszyna 1620, 15. 6., Jan Bedlinsky radě města Bardějova; nesignováno. Muszyna 1620, 17. 6., Jan Bedlinsky radě města Bardějova; nesignováno.

²⁰ OAB, Missiles, Śnietnica 1600, 20. 7., Jan Rakowany Janušovi, rychtáři v Mokroluhu; nesignováno. Je zřejmé, že Januš list své bardějovské vrchnosti předal.

²¹ OAB, Missiles, rkp. č. 2389, Biecz 1600, 30. 7., Petrus Gladysse radě města Bardějova.

²² OAB, Missiles, Zborov 1612, 27. 7., Michael Doboczy rychtáři města Bardějova; nesignováno. Není přesně uvedeno, o jaký přečin se jednalo; zřejmě to byla krádež. Z prostudované bardějovsko-polské korespondence z první poloviny 17. století jsme zde uvedli jen některé ukázky.

²³ P. H o r v á t h, *Poddaný ľud na Slovensku*, str. 191.

²⁴ Např. roku 1604 nakoupili bardějovští poddaní pšenici v Muszyně. OAB, Missiles, Muszyna 1604, 3. 2., Petr Adamowsky rychtáři města Bardějova; nesignováno. Pan Adamowsky žádá zaplacení dluhu.

nově.²⁵ Osedlí poddaní odváděli roku 1633 a 1640 ještě poplatek za městské koně, které drželi pro potřeby magistrátu (50 denárů z usedlosti), za odvoz hnoje na vinice (40 denárů) a za odvoz sudů (45 denárů). Podruzi platili po 18 denárech za lámání vápna či stavebního kamene.²⁶

To byla jen jedna – peněžní – forma feudální renty. Daleko tíživější byly robotní povinnosti, vyžadované k sezónním pracím na městských dvorech a zejména k odvozu vína a vinného moštu z tokajské oblasti. Na tamějších městských vinicích magistrát hospodařil velmi pečlivě s použitím pokrokových agrotechnických metod. Poddaní, zajišťující dopravu vína, byli na cestě nesporně více než týden. To bylo spojeno se značnými výdaji. V případě, že tuto robotu podle potřeb města neodpracovali, museli zaplatit 3–6 florénů za každý nedovezený sud. To se stávalo téměř pravidelně a umožňovalo magistrátu najímat si k dopravě vína z Tokaje za nižší mzdu tamější obyvatele.²⁷ Proto zřejmě bardějovský magistrát svolil k relucii a participoval na lepších možnostech výtěžku svých poddaných při námezdní formanské službě.

Když bylo třeba, vypomáhali poddaní na městských tokajských vinicích. Někteří zde pracovali také za denní mzdu, která však byla velmi nízká a nediferencovaná.²⁸ Kromě toho pomáhali při dopravě dřeva, stavebního a vojenského materiálu, přispívali městu na mimořádné kontribuce apod. Za strážní službu v branách v době jarmarků a za pomoc při stavebních pracích byli někdy častováni pivem na účet své vrchnosti.

Pětina úrody připadala ve formě naturální renty na desátek a devátek.²⁹

Majetnější obyvatelé se raději z povinností ke své městské vrchnosti vykupovali. Mohli si to dovolit jen někteří, jako např. tarnovský rychtář Jurko v letech 1639–1645. Reluice činila každý rok 10 florénů. V letech 1639–1644 se vykupoval z robot a všech povinností za 7 florénů ročně také Michal, rychtář z Mokroluhu, se svým bratrem. Roku 1644 byly poddanské závazky reluovány za 5 florénů Jiřímů, rychtáři nejmenované poddanské vesnice.³⁰

Platební schopnost majetných poddaných a další zdroje jejich výtěžku ilustruje případ sveržovského rychtáře Vasila. Roku 1640 odvedl poslední splátku 30 florénů za rychtu, kterou koupil od města roku 1616. Její cena tehdy činila 425 florénů. Z toho Vasil složil hotově 250 florénů a zbytek měl spláčet vinem.³¹

Vykořisťování poddaných se neomezovalo jen na odvádění různých forem feudální renty. Jejich postavení bylo zhoršováno přetížením státními

²⁵ OAB, Missiles, r. 1633, 1640, soupisy majitelů usedlosti a podruhů; odtud i další údaje. – V Mokroluhu, Sveržově a Tarnově byl mlýn doložen i roku 1633; pro ostatní čtyři vesnice prvního obvodu stejnorodý pramen z téhož roku nemáme.

²⁶ V posledních třech případech se robota změnila v peněžní dávky.

²⁷ L. G e c s é n y i, *Bártfa város szőlőgazdálkodása 1485–1563*. Agrártörténeti szemle 8, 1966, str. 475 a násl.

²⁸ L. G e c s é n y i, *Bártfa város szőlőgazdálkodása*, str. 475, 485.

²⁹ O povinnostech poddaných viz podrobněji P. H o r v á t h, *Poddaný ľud na Slovensku*, str. 148 a násl.

³⁰ OAB, rkp. č. 1802, r. 1626–1646, f. 340 a násl., hlavní účetní kniha.

³¹ Splátky však Vasil neodváděl každý rok. Roku 1640 byla zapsána vyšší cena rychty – 455 florénů. OAB, rkp. č. 1797, r. 1604–1625, f. 303; rkp. č. 1802, r. 1626–1646, f. 365 v., hlavní účetní knihy.

daněmi a jinými veřejnými břemeny, vojenským zpusošením, živelními pohromami apod.³² Na upevnování feudálních vztahů reagovali poddani různými formami odporu, z nichž mělo na severovýchodním Slovensku masový charakter zbojníctví a úteky celých skupin poddaných.³³ Jejich houževnatý odpor způsobil, že musela být zachována určitá umírněnost ve vrchnostenských požadavcích. Třídní boj byl jediným faktorem, který se stavěl na odpor znevůli a ekonomickému tlaku vrchnosti.,

Obyvatelé bardějovských poddanských vesnic byli zapojeni do výroby a směny zboží svými formanskými službami a odbytem produktů rostlinné a živočišné výroby na městském i vzdálenějším trhu. Zabývali se též výrobou dřevěných předmětů a další specializovanou řemeslnou činností.³⁴ Ve srovnání se stavem koncem 15. století³⁵ došlo zřejmě k většímu rozšíření domácí plátenické výroby do okolních vesnic. V registrech plátna, bíleného v bardějovském městském bělidle v první polovině 17. století, byli evidováni obyvatelé všech bardějovských poddanských obcí. Největší množství plátna dávali zpracovat tkalci z Mokroluhu. Např. roku 1060 jim patřily 734 lokty plátna (10 zápisů), roku 1608 – 1774 lokty (20 zápisů), roku 1618 – 451 loket (7 zápisů).³⁶ Drobným vesnickým tkalcům pomáhaly ženy a děti, případně čeledě. Produkce pro trh však závisela na poptávce a zájmu obchodního kapitálu bardějovských překupníků a domácích i zahraničních obchodníků.

Současně byli poddaní odběrateli výrobků městských řemesel, produktů městských dvorů a mlýnů, konzumenty piva z městských pivovarů, pálenky a vína. Bez jejich robot a poplatků by nemohl magistrát financovat nákladnou dopravu tokajského vína do města a významné se podílet na jeho exportu do Polska.

Poddanské vesnice představovaly stále odbytiště pro zboží, dovážené bardějovskými obchodníky nebo zakupované k rozprodeji v režii magistrátu.

Město tedy využívalo všech možností a forem, které mu feudální vrchnostenské právo poskytovalo.

Poddanské vesnice se snažilo ovládnout i kulturně. Informace jsme získali ze zápisů na deskách dvou hlavních účetních knih příjmů a výdajů města Bardějova, obsahujících výkazy pro léta 1604–1625 a 1626–1646.³⁷ Zápisy se týkaly dodávek dřeva duchovním, učitelům, případně notářům v jednotlivých obcích. Poznámky byly zapsány patrně po roce 1604 a 1626 vždy s platností pro následující čtvrtstoletí a tím dovolují postihnout dynamiku vývoje.

³² P. Horváth, *Poddaný ľud na Slovensku*, str. 178.

³³ E. Stavrovský, *K niektorým otázkam triedneho boja poddaných na severovýchodnom poľsko-slovenskom pohraničí v období pozdného feudalizmu*. Historické štúdie 10, 1965, str. 207 a násl.; P. Horváth, *Poddaný ľud na Slovensku*, str. 207 a násl.; A. Gácsová, *Boje slovenského ľudu proti feudálnemu útlaku a vykorisťovaniu*. Bratislava 1960, str. 93 a násl., aj.

³⁴ P. Ratkoš, *Vznik a osídlenie makovického hradného panstva*, str. 51.

³⁵ A. Gácsová, *Spoločenská štruktúra Bardejova v 15. storočí a v prvej polovici 16. storočia*. Bratislava 1972, str. 162.

³⁶ M. Marečková, *Spoločenská štruktúra Bardějova*, str. 192 a násl.

³⁷ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604–1625; rkp. č. 1802, r. 1626–1646, zápisy na deskách, hlavní účetní knihy.

Spravují nás o tom, že po celé období měly pastora obce Richvald, Rokytov, Sveržov a Šiba, německého kazatele Křušov, Kobylly a Nižná Voľa. Důležité je zejména zjištění, že ve vesnicích Hervartov, Lukavica a Mokroluh působil kazatel slovenský. Rektora a vesnickou školu jistě i pro okolní obce měly Tarnov, Vyšná Voľa a Zlaté.

Od první čtvrtiny 17. století se rozšířily školy ve Vyšné Voli, kam nastoupil ještě kantor, a ve Zlatém, kde rektorovi pomáhal kolaborátor. Patrně přibyla další škola v Rešově, který jediný dosud neměl duchovního ani školu. Vedl ji první učitel — kolega. Kromě toho byl od první čtvrtiny 17. století evidován notář v Křušově a Kobylech.³⁸

Údaje dokumentují pozoruhodnou kulturní úroveň bardějovských poddaných.³⁹ Současně však svědčí o snaze města proniknout do okolí a upevnit svou hegemonii i kulturním podřízením.

Nebylo naším cílem zabývat se sociálními poměry bardějovských poddaných.⁴⁰ Chtěli jsme jen upozornit na některé z faktorů, vyplývajících ze symbiózy města a okolních poddanských obcí. Ačkoliv z ní více těžila feudální vrchnost, poddaní využívali všech možností zapojit se do směny zboží a námezdních vztahů. Příměstské krajiny se nesporně odlišovaly společenskou skladbou od slaběji zalidněných a hospodářsky zaostávajících oblastí s méně rozvinutým trhem.⁴¹ Pracovní síla poddaných, částečně uvolněná v dlouhodobém procesu sociální diferenciaci a demografických změn, byla však vázána feudálními svazky a uplatňovala se ve výrobním procesu, odpovídajícímu ještě feudálním poměrům.

DIE UNTERTANENDÖRFER VON BARDEJOV (BARTFELD) IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 17. JAHRHUNDERTS

In 14 Bartfelder Untertanendörfern waren um das Jahr 1640 insgesamt 185 Wirtschaften und 192 Mietsleute. Nur in 5 Dörfern waren mehr wirtschaftende Besitzer als Mietsleute.

Die soziale Differenzierung hat sich seit der Hälfte des 16. Jahrhunderts vertieft. Die Untertanen fanden den Lebensunterhalt auch ausserhalb der landwirtschaftlicher Pflanzenerzeugung, durch Einfügung in den Warenlauf und der Mietsverhältnisse. Ihre Arbeitskraft wurde durch feudale Bindungen behaftet und Bardějov wusste sein Feudalrecht auszunützen.

³⁸ Škola však existovala i v Mokroluhu a zřejmě i v Richvaldě. Rektorem školy v Mokroluhu byl roku 1647 emigrant Jiří Molitoris z Laky v Horním Slezsku. Pak krátce učil v Kučíně a 25. 10. 1648 byl ordinován za tamějšího pastora. Viz B. Sobotík, *Východoslovenské ordinace 1614–1741 a české země*. Ostrava 1958, str. 50. V Richvaldě našel útočiště další emigrant, Jiří Manlius z Wilamowic (severovýchodně od Bělska, už v Haliči). Od 22. 11. 1645 byl povolán jako nástupce pastora Jana Richvaldiho, který zemřel na mor. Od roku 1640 Manlius v Richvaldě učil. B. Sobotík, *Východoslovenské ordinace*, str. 17, 45.

³⁹ P. Horváth, *Poddaný lid na Slovensku*, str. 144.

⁴⁰ Celý problém by vyžadoval daleko hlubší a konkrétní studium, např. výnosů poddanských hospodářství, vztahů poddaných k městské vrchnosti v širším kontextu apod. Viz *Materiál z vedeckého sympózia o charaktere feudalizmu na Slovensku v 16.–18. storočí*. Historické štúdie 17, 1972, str. 9 a násl.

⁴¹ Z. Kirilly — I. N. Kiss, *Production de céréales et exploitations paysannes en Hongrie aux 16 et 17 siècles*. Annales Économiques Sociétés Civilisations 23, Budapest 1968, str. 1216 a násl. — J. Petráň, *Poddaný lid v Čechách*, str. 274 a násl., aj.

